

Chalandamarz

Chalandamarz en l'Engiadina bassa (© Peter Donatsch / Grischun vacanzas)

En rumantsch signifitga «chalandamarz» l'emprim di dal mais da mars. Quest di vegn l'enviern stgatschà cun la canera da stgellas ed i vegn festivà il cumenzament damanaivelda la primavaira. Quest usit che vegn preschentà en l'enconuschent cudesch d'uffants «Uorsin» da Selina Chönz e dad Alois Carigiet vegn pratitgà en Engiadina, en la Val Müstair, en la Bregaglia, en il Puschlav, en la Val Mesauc, en il Surses ed en la Val d'Alvra. El sa differenziescha da vitg a vitg. Sclarinas e sclarins en chamischas da pur, cun chapitschas da barlocca e cun costumes van la damaun marvegl cun stgellas e cun giaischlas enturn ils bigls, da chasa a chasa, chantond chanzuns da Chalandamarz. Els rimnan vivondas e daners per il past cuminaivel e per il viadi da scola. En tscherts vitgs (sco per exempel a Zuoz u a Samedan) sa participeschan tradiziunalmain mo ils mats al cortegi. A Zuoz exerciteschan els il schluppentar cun la giaischla gia a partir dal 1. da favrer. Duas dumengias avant la festa vegn exercità il cortegi en la «Prova da Chalandamarz». Al Chalandamarz van ils mats sco «pasters» e sco «vatgas» cun stgellas tras il vitg. Las mattas preparan la tschaina ed il bal che ha lieu suenter la tschaina. A Scuol datti ultra dal cortegi la concorrenza da schluppentar cun la giaischla. Il Chalandamarz da Ftan sumeglia plitgusch in cortegi da tschaiver. Ils mats èn costumads e dattan schlops a las mattas cun vaschias da portg sufladas si. A Puschlav ed en la Val Mesauc vegn ars in pop da naiv sco simbol da l'enviern.

Localisaziun	GR
Domenas	Practicass socialas
Versiun	zercladur 2018
Autura	Silvia Conzett

Lebendige traditionen
traditions vivantes
tradizioni viventi
tradiziuns vivas

La glista da las tradiziuns vivas en Svizra ha il scopo da sensibilisar il public per las praticas culturalas e lur intermediaziun. La Convenziun da l'UNESCO davart la preservaziun dal patrimoni cultural immaterial è la basa da questa glista elavurada ed actualisada en collavuraziun cun ils uffizis chantunals da cultura.

In project da:

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra

Departament federal da l'intern DFI
Uffizi federal da cultura UFC

Il Chalandamarz è l'usit il pli enconuschent dal Grischun e vegn pratigà en Engiadina, en la Val Müstair, en la Bregaglia, en il Puschlav, en la Val Mesauc, en il Surses ed en la Val d'Alvra.

Stgellas, giaischlas e chanzuns da primavaira

Cun stgellas e cun chant stgatschan ils uffants da scola l'enviern e festiveschan il cumenzament da la primavaira ch'è damanaivel. «Chalandamarz» signifitga l'emprim di dal mais da mars. L'usit ha per regla er lieu il 1. da mars, en singulas vischnancas in pau pli baud (per exempel a Zuoz) ubain la sonda ch'è il pli datiers dal 1. da mars (a Ftan). Il Chalandamarz sa differenziescha da vitg a vitg. Tipics èn ils cortegis da canera dals scolars tras las giassas cun plumpas, cun stgellas, cun scrollas e cun ils schlops da las giaischlas. En paucs lieus vegnan duvradas mascras (a Ftan). Per il solit portan ils uffants chamischas blauas da purs, chapitschas da barlocca, faziels da culiez cotschens e sco decoraziun flurs da palpiri zambregiadas sez («rösas»). Sin las plazzas dal vitg u davant las chasas chantan els chanzuns da Chalandamarz, rimnan mangiativas e raps per la festa da la saira e per il viadi da scola. L'enconuschenta chanzun «Chalandamarz, chaland'avrigl laschai las vachas our d'uigl» è vegnida cumponida dad Otto Barblan per la represchentaziun da Chalavaina da l'onn 1899 e finescha cun ils plects: «Scha'ns dais qualchosa, schi Dieu as benedescha. E scha nu dais inguotta, sch'il luf as sbluotta!» La saira termineschan in bal e la «polonaisa» tradiziunala u ina disco la festa da primavaira. Organisà vegn il Chalandamarz da las scolaras e dals scolars dal stgalim superiur ensemen cun las personas d'instrucziun.

Prova da stgellas per las «vatgas»

A Zuoz ed a Madulain vegni exercità da dar schlops cun la giaischla gia il cumenzament da favrer. Duas dumengias avant il 1. da mars, a chaschun da la prova enturn mintga bigl dal vitg, examineschan ils «patruns» tschernids las plumpas e las stgellas e fixeschan la successiun dals participants. Pervia da l'extensiun dals dus vitgs cumenza il Chalandamarz sco tal gia dus dis avant il 1. da mars. La damaun a las 4.00 van ils «patruns» da Zuoz cun stgellas e cun giaischlas tras las giassas per clamar viadora sut las fanestras las «vatgas» pli giuvnas (mats che portan stgellas). A las 7.00 cumenza il cortegi dals «patruns» e da las «vatgas» cun plumpas e cun stgellas tras il vitg. Il 1. da mars vegn terminà il Chalandamarz sin la piazza dal vitg cun dar schlops cun la giaischla.

A Scuol è il Chalandamarz vegnì reanimà enturn l'onn 1934 suenter ina pausa da plirs decennis.. A Guarda van ils uffants durant dus dis da bigl a bigl e chantan en

ils sulers da las chasas. Stgellas han dentant mo ils mats, perquai che quellas donnegiassan ils costums engiadinais da las mattas.

A Samedan vegn represchentada ina chargiada d'alp. Il signun porta in costum appenzellais ed il cassier in frac nair cun cilinder, ils pasturs e la «muntanera» blusas blauas.

Chatscha sin mattas cun vaschias da portg

En intgins lieus èn sa mantegnids en il Chalandamarz elements dal tschaiver sco la travestgida ed il travasch da mascras. A Ftan fan mats cun costums da sgarschur chatscha sin mattas e sin personas creschidas e dattan schlops a quellas cun vaschias da portg sufladas si ch'èn montadas vi da cordas. Trais mats portan unifurmas – il pli vegl la «bulavitra», ina chapitscha da pail-chausa stuppada cun strom. Las mattas agitadas sa zuppan gia baud la damaun en il vitg e speran tuttina ch'ils mats las chattian e ch'ellas survegnian schlops.

Cas cuntrari na vegnissan ellas betg envidadas la saira durant il bal ad in saut. Il suentermezdi tiran ils giuvenils in char cun represchentaziuns d'eveniments locals actuals tras il vitg e vendan la gasetta da Chalandamarz.

Clamar l'erva ed arder ina poppa

A Castasegna en Bregaglia èn ils dus uffants ils pli vegls, purtond bandieras, a la testa dal cortegi dal «Calendimanzo». Sco instruments da canera servan er in corn da chaura ed in schumber. Davos il char da letras cun la panaglia suondan il pastur ed ils «vadels». Er las mattas portan stgellas. Da mezdi datti chastognas cun groma sbattida e la saira vegn mussà in toc da teater.

A Puschlav van ils uffants cun stgellas tras il vitg e sur ils champs e «cloman l'erva» («chiamare l'erba»), per che la natira sa sveglia e l'erva creschia. Gia il favrer preparan ils scolars dal stgalim superiur poppas giganteschas («pupazzo»). Quellas na represchantan betg mo l'enviern, che n'è oz betg pli uschè «nausch» sco pli baud, mabain er in tema actual da la societad tenor libra tscherna (per exempel il scumond da fimar, l'erupziun d'in vulcan u il terrorissem). Il motiv resta l'emprim anc secret. Al cortegi dal «Pupocc da marz» vegn il «pupazzo» manà – accompagnà da stgelliez e scalinim – sin in char tras il vitg ed alura ars sin in prà. Er ils giuvenils da Mesauc dattan fieu da «Calend de marz», suenter in cortegi da canera, ad in um da naiv artificial sco simbol da l'enviern.

Di da las elecziuns communalas

Ins ha empruvà d'attribuir l'origin dal Chalandamarz al temp dals Romans, perquai ch'ins suppona in connex tranter las noziuns «chalanda» e «calenda» (designaziun romana per ils emprims dis dals mais). Fin en il segund tschientaner avant Cristus era il 1. da mars l'emprim di da l'onn en il chalender roman. Mussaments ch'il Chalandamarz haja gi lieu cuntinuadamain sco cortegi da canera sur plirs tschientaners mancan dentant. L'usit sa lascha persequitar enavos en funtaunas scrittas mo fin il cumenzament dal 19avel tschientaner.

Il Chalandamarz n'è betg mo in usit da canera, mabain oriundamain er in usit giuridic. Il 1. da mars era pli baud il termin ch'ils uffizis communal vegnivan occupads da nov en blers lieus dal chantun Grischun a chaschun da la radunanza electorala, e quai savens en cumbinaziun cun in servetsch divin e cun ina festa cun musica e cun saut. A Sent tegneva il president communal cedent sia «s-chüsa» – in pled per sa perstgisar per sias tgutgarias – ed il nov president communal ses pled d'avertura. Tut quai sper in um da naiv ch'è postà sin in sochel. Silsuenter taglian ils giuvenils giu il chau da l'um da naiv. Pervia da la fusiun cun Scuol è vegnì abolì l'usit «cuvits» a chaschun da la nominaziun da las autoritads en las vischnancas pertutgadas da l'Engiadina bassa. A Zuoz han lieu vinavant elecziuns da Chalandamarz.

Las mattas cuschinan – il mats dattan schlops

Il Chalandamarz era in usit da la giuventetgna masculina. Al cortegi da canera e da batlegiar dastgavan sa participar pli baud mo ils mats. Els rimnavan mangiativas sco vin, chastognas, liongias, ovs, ris, tschigulatta ed auter sco alimentaziun per plirs dis. La cooperaziun da las mattas era giavischada mo per chantar, per preparar ils pasts e per sautar. A Lavin, nua che l'usit dura sis dis, cuschina la «mamma da Chalandamarz» mintga di la tschaina cuminaivla per tut ils uffants. Suenter che questa part da l'usit ha chaschunà discussiuns l'onn 2012 cun tschertas persunas novarrivadas, è vegnì edì in mussavia. La «mamma» dastga dumandar agid e dastga er esser in um.

En lieus, nua ch'ils mats eran en viadi sulets, cunzunt en il Surses u en la Val Müstair, eran baruffas cun ils scolars da vitgs vischins il punct culminant da l'usit. A Cunter stuevan las mattas da l'otra vart lavar il 1. da mars la stanza da scola.

En vitgs sco Zuoz e Samedan sa participeschan tradizionalmain anc adina mo ils mats al cortegi da

Chalandamarz. Nua ch'igl ha memia paucs mats, dastgan dapi circa quaranta onns far part er mattas (Lavin, Scuol, Guarda, Müstair). Ch'i vegn fimà la pipa a Chalandamarz fa part da quest di spezial. Il travasch da mascras a Ftan era pli baud anc pli selvadi che oz. Las emprovas da midar ad ina varianta pli favuravla a las mattas han fatg naufragi fin ussa. Ils scolars vegnan dentant survegliads da las persunas d'instrucziun e ston observar tschertas reglas dond schlops.

Boom tras concurrenzias

Il Chalandamarz è per part vegnì spustà dal 1. da mars sin in termin pli adequat, per exempel sin ina sonda (Ftan) u sin l'emprim di da scola dal mars (Puschlav), per che dapli uffants e giuvenils sa participeschian a l'usit.

La motivaziun dals uffants da prender part da l'usit n'è betg adina stada tuttina gronda. Campagnas da reclama en las medias, concurrenzias per concepir il cortegi sco er novs impuls tras persunas d'instrucziun engaschadas han puspè pudì promover l'entusiassem per il Chalandamarz. Dapi l'onn 2002 vegn per exempel realisada a Scuol cun success la concurrenza da dar schlops cun la giaischla, a la quala er mattas dastgan sa participar. Ina giuria che consista da scolaras e scolars, da magistras e magisters e dad expertas ed experts valitescha la canera, la perseveranza e la tecnica. Per finir vegnan tschernids il «schloppunz» e la «schloppunza» da l'onn.

Usit enonuschent lunsch suror il Grischun

La scriptura engiadinaisa Selina Chönz ha descrit il Chalandamarz en il cudesch d'uffants «Uorsin» (1945), illustrà dad Alois Carigiet. Uschia è l'usit vegnì enonuschent sin l'entir mund. Per undrar il pictur e graficher grischun Alois Carigiet ha la Munaidaria federala Swissmint edì ils 26 da matg 2011 il marenghin «Uorsin». L'onn 2015 è il Chalandamarz vegnì represchentà al «Sechseläuten» da Turitg, ed il film «Schellenursli» da Xavier Koller ha gidà a commercialisar il cudesch.

Enonuschent ordaifer il Grischun è l'usit dentant er en in auter senn, numnadamain tras tradiziuns sumegliantas en ils pajais vischins. Lur purtaders pon vesair en il Chalandamarz tradiziuns sumegliantas, uschia per exempel quellas dal «Sunà de Mars» en Vuclina. Ed en la part sut da la Val da l'En sco er en la regiun da Salzburg (Tirolo) ha lieu l'avrigl in «Grasausläuten» cun stgellas, collià cun in cortegi da batlegiar che regorda al Chalandamarz.

Infurmaziun

Albert Bärtsch: Schweizer Feste und Bräuche. Wädenswil, 2009

Werner Catrina: Ein Frühlingsfest im Tiefschnee. In: Feste im Alpenraum. Zürich, 1997
Chalandamarz. In: Dicziunari Rumantsch Grischun. Ed. Società re-torumantscha. Chur, 1939-

Gion Gaudenz: Chalandamarz in Engiadin'Ota. In: Das Jahr der Schweiz in Fest und Brauch. Zürich, 1981

Fadrina Hofmann: Der Chalandamarz-Held ist männlich und Peitschenknaller. In: Südostschweiz, 2.3.2010

Riccardo Tognina: Puschlaver Volksbräuche und Dorffeste. In: Terra Grischuna no. 5, 1965

Riccardo Tognina: Volksleben und Volksbräuche im Puschlav. In: Terra Grischuna no. 6, 1979

Cla Schur: Chalandamarz in Ftan, anders als Schellenursli. In: Bündner Woche, 27.2.2013

Coro della Radiotelevisione della Svizzera italiana: Chalandamarz, chaland'avrigl. In: Schweizer Chormusik, Volume 2 (Compact Disc). Zürich (Musikverlag Pan), 1994

Radiotelevision Svizra Rumantscha: Chalandamarz. In: Der klingende Jahreskreis (Compact Disc). Ed. Brigitte Bachmann-Geiser. Oberhofen am Thunersee (Zytglogge-Verlag), 2013

[Schellenursli-Brauch soll weiterleben \(SRF, Schweiz aktuell vom 27. Februar 2014\)](#)

[Inventario del patrimonio immateriale delle regioni alpine](#)

Contact

[Kulturförderung Graubünden](#)